

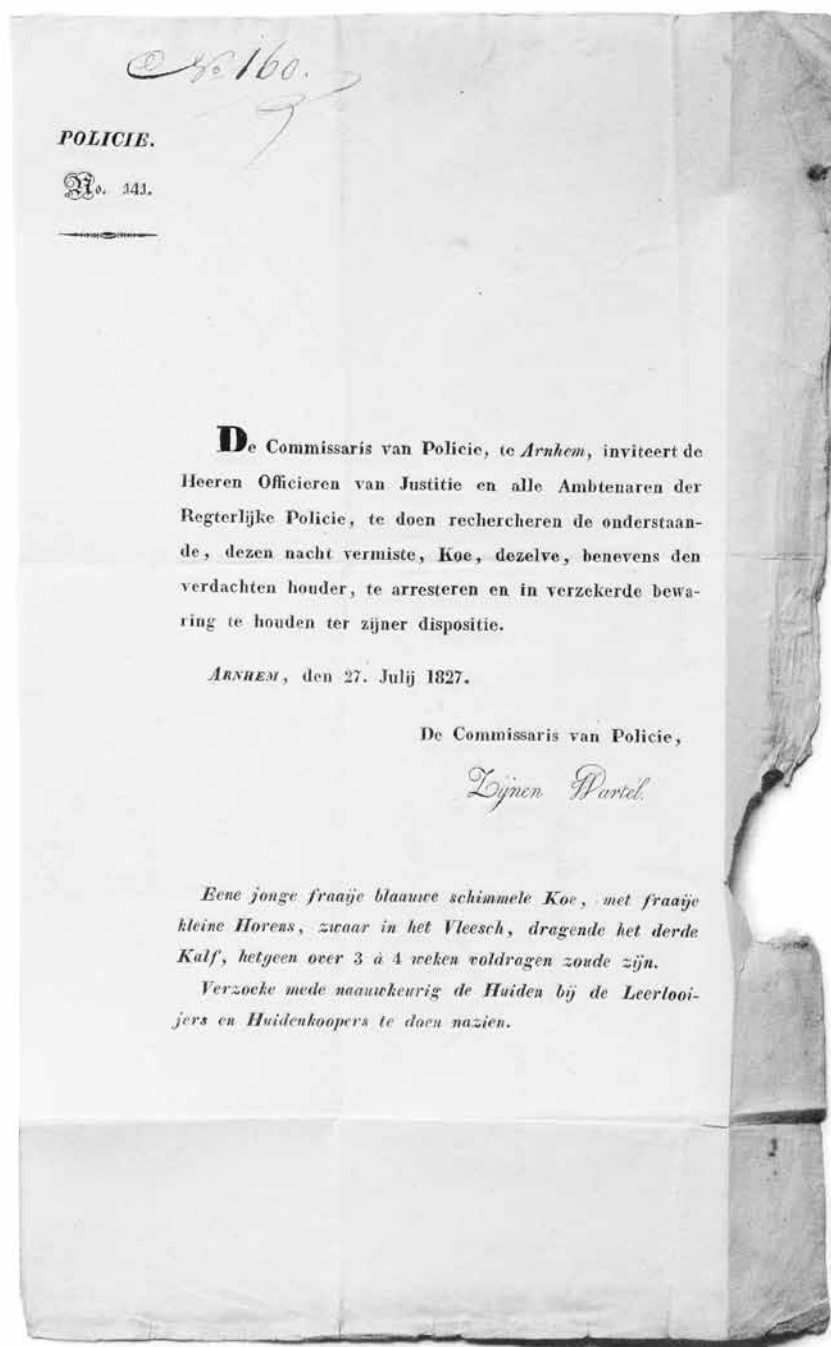
Oude poststukken uit het Graafschap Zutphen

Brieven met een (postaal) verhaal

door Loek Kemming

De heer Tijhof, woonachtig in het Gelderse Laren, kan men met recht een verzamelaar noemen. Zijn belangstelling bestrijkt een breed gebied: netsuke's (Japanse gordelknopen), oude boekbanden, oude kaarten, boeken en ansichten van Lochem, postzegels en historische poststukken, in het bijzonder uit het Graafschap Zutphen. Deze laatste verzameling trok de aandacht van de redactie. Het gaat niet alleen om brieven die vanuit postaal oogpunt interessant zijn, vaak vertelt de inhoud ook een boeiend verhaal.

Een rondschrijven van de commissaris van de politie te Arnhem van 27 juli 1827. De brief is per postwagen van Arnhem naar Zutphen vervoerd en daar vandaan per voetbode via Lochem en Borculo naar Neede.

Een portvrije brief, afkomstig van de 'Commissaris van Politie' te Arnhem, gedateerd 27 juli 1827, onder meer gericht aan de burgemeester van Neede. De commissaris vraagt in zijn (gedrukte) brief of de autoriteiten goed willen 'doen rechercheren' of er misschien een koe, die in Arnhem is gestolen, in de regio opduikt. Ook houdt de commissaris zich aanbevelen voor de dief; hij zou graag zien dat deze ook aan hem wordt uitgeleverd. De koe is nog drachtig ook en wordt minutieus beschreven in prachtige termen: 'Eene jonge fraaije blaauwe schimmele Koe, met fraaije kleine Horens, zwaar in het Vleesch, dragende het derde Kalf, hetgeen over 3 à 4 weken voldragen zoude zijn'. De commissaris zou geen commissaris zijn als hij er niet ook rekening mee zou houden dat het arme beest inmiddels geslacht is; hij vraagt dan ook maar gelijk om leerlooiers en huidenkopers scherp in de gaten te houden.

Het is maar één van de bijzondere stukken uit de omvangrijke verzameling van Tjihof. Als verzamelaar gaat het hem niet in de eerste plaats om de inhoud van de stukken, maar is zijn interesse van postale aard: welke stempels of postale aantekeningen staan er op de brief, wat waren de portkosten, uit welk jaar is de brief afkomstig, welke route heeft het poststuk afgelegd, enz. De oude brieven, die betrekking hebben op plaatsen in de gehele Achterhoek, vormen een apart verzamelgebied voor hem. Dat laatste kan overigens ook betekenen dat het poststuk uit of naar een ander deel van Nederland werd verzonden, maar dat dan de herkomst of bestemming binnen dit verzamelgebied ligt. Wanneer een stuk binnen de collectie past, wordt het voorzien van een toelichting en daarna keurig opgeborgen in een plastic A4 map. Deze wijze van opbergen is een voorschrift voor deelname aan

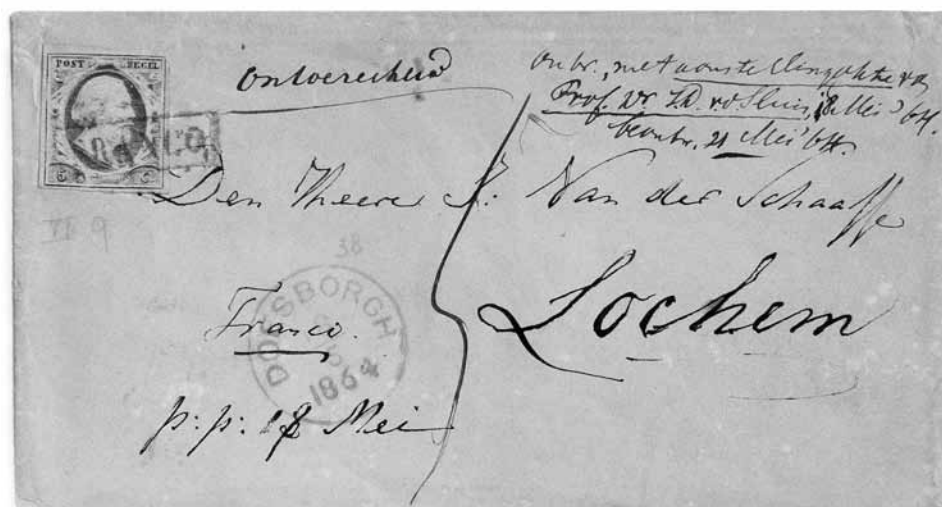
tentoonstellingen. De collectie omvat inmiddels vele ordners met verzamelingen van diverse oude stemfels van vóór 1850 en de streekverzameling van het Graafschap Zutphen.

Graafschap-collectie

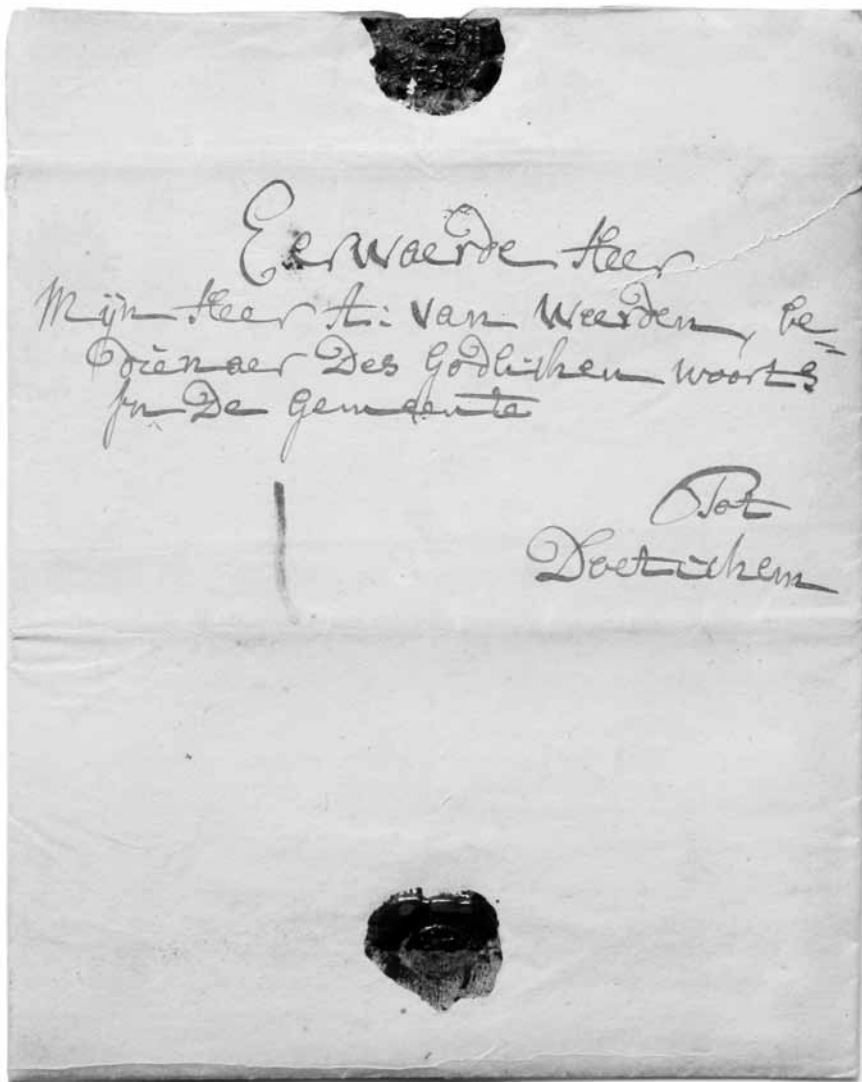
De Graafschap-collectie beslaat het tijdvak van 1718 tot 1871. 1871 als eindjaar lijkt misschien voor de leek willekeurig gekozen, maar voor de kenners is het veelzeggend. Vanaf dat jaartal wordt namelijk de postzegel, die in 1852 in Nederland werd ingevoerd als frankering van poststukken, verplicht. Het ongefrankeerd verzenden met achteraf betalen van port werd verboden en het (duurdere) strafportzegel werd toen ingevoerd.

Het oudste stuk in de Graafschap-collectie, een brief vanuit Lochem verstuurd naar Doetinchem, dateert van 1718. Er bestaan ongetwijfeld nog oudere brieven. Oudere stukken zijn kostbaar en worden nauwelijks nog te koop aangeboden. Dergelijke brieven bevinden zich over het algemeen in museale collecties, in particuliere (adellijke) archieven en in de archieven van de overheid.

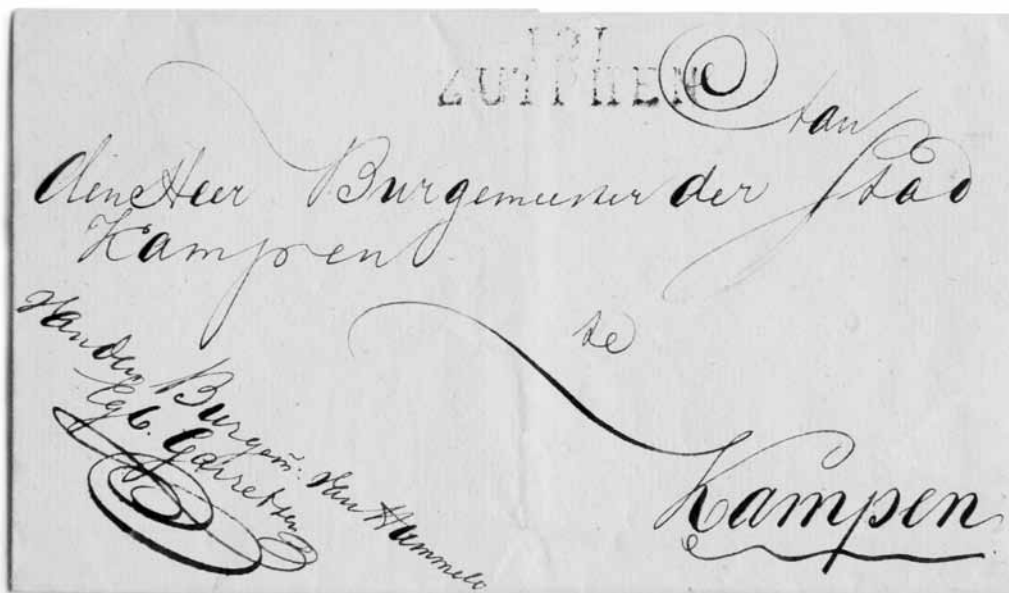
Door de chronologische opbouw van de collectie ontstaat het beeld hoe de postbezorging in de loop van de achttiende en negentiende eeuw zich ontwikkelde. Iedere brief (enveloppen bestonden tot ca. 1840 nog niet; brieven werden dichtgevouwen en gesloten met bijvoorbeeld een lakstempel) toont door specifieke stempels en/of aantekeningen aan de voor- of achterzijde hoe de brief is vervoerd en wat de kosten waren. De meeste brieven werden ongefrankeerd verzonden (de ontvanger betaalde port). Dit om er zeker van te zijn dat de brief bezorgd werd – anders werd geen bezorgloon ontvangen – en omdat ontvangers het als een belediging zouden kunnen opvatten, alsof

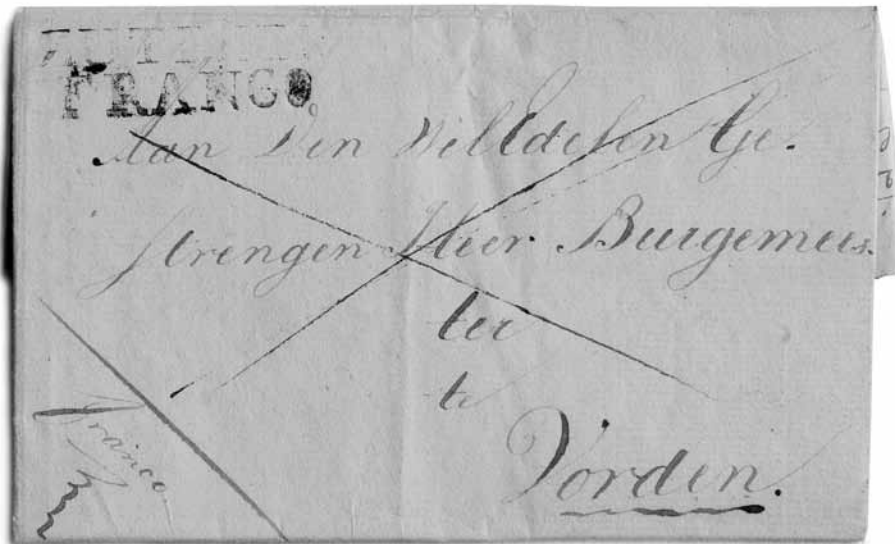
Deze enveloppe, uit het jaar 1864, reisde van Doesburg via Zutphen naar Lochem. Het relatief jonge exemplaar binnen de collectie van Tjihof is ook interessant vanwege de 5 cent strafport die in Lochem moest worden bijbetaald vanwege het teveel aan gewicht.

Het oudste stuk uit de collectie: een complete, geschreven en gedateerde brief (5.12.1718) uit Lochem, gericht aan een predikant in Doetinchem. Het is tot nu toe de oudst bekende brief van particuliere herkomst uit Lochem met een postale aanduiding: een rood streepje. Dit was de aanduiding voor de portokosten van 1 stuiver (door de ontvanger te betalen!). De brief is vermoedelijk per eigen bode naar Zutphen gebracht en vandaar met de reeds sinds 1657 bestaande, regelmatige karverbinding naar Doetinchem verder vervoerd. De brief is afkomstig van Gerrit Olmius (1650-1724), 'Stadhouder des Schultambt Lochem' en wonende op de Hof te Dedickswearde, net buiten Lochem gelegen.

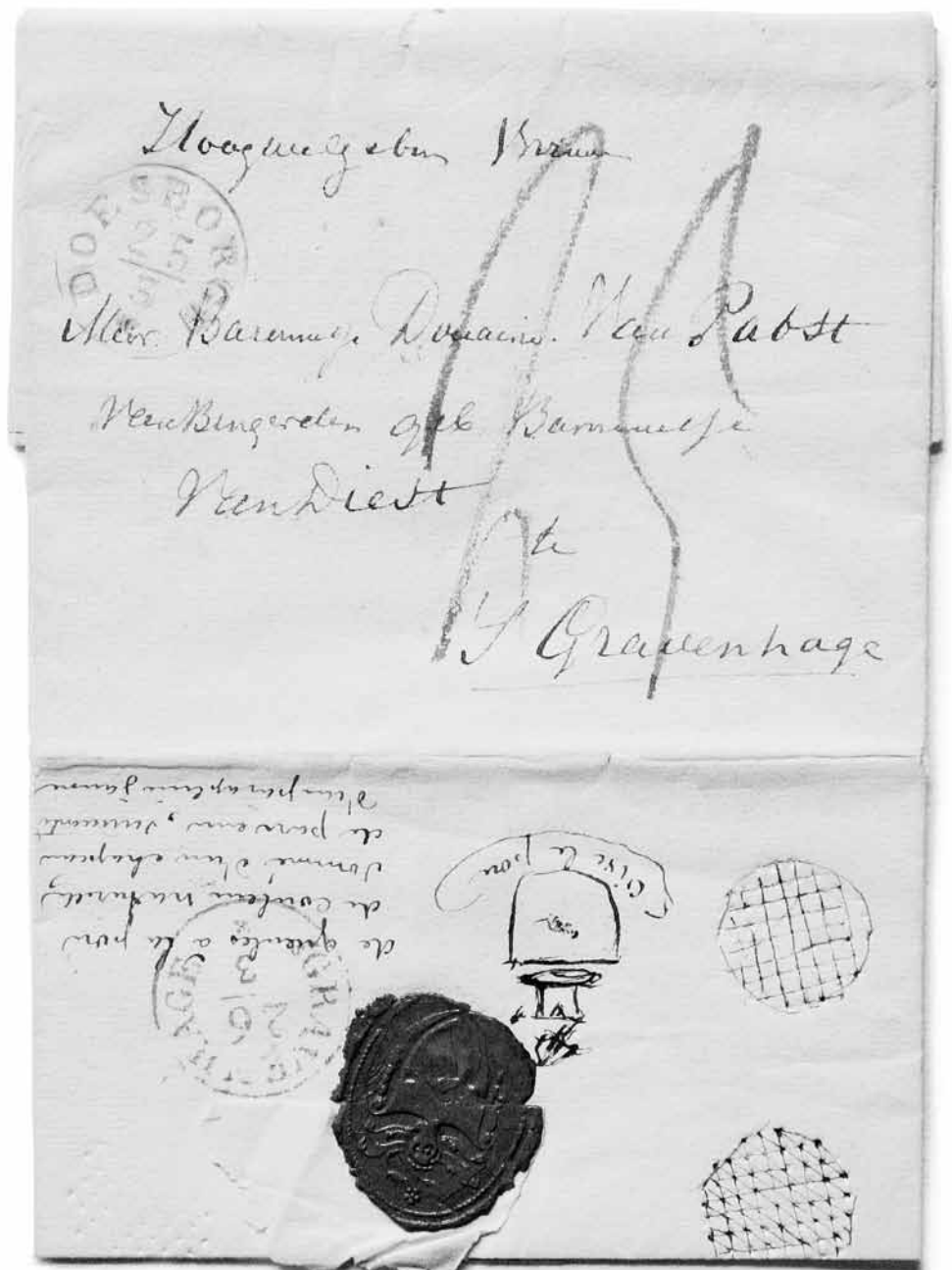
Een met potlood gedateerde omslag van een portvrije brief van 3 augustus 1815 van de (eerste) burgemeester van Hummelo aan de burgemeester van Kampen. De brief kon alleen portvrij verzonden worden, als de burgemeester zijn handtekening op het omslag had geplaatst. De brief ging met een bode naar het postkantoor te Zutphen. Hier werd de brief van het, nog in gebruik zijnde, departementsstempel (121 ZUTPHEN) voorzien en waarna deze vermoedelijk via 't Loo en Zwolle verder werd vervoerd naar Kampen.

Gefrankeerde en gedateerde brief uit het buurtschap Ratum, via het in 1827 geopende provinciaal distributiekantoor te Winterswijk, naar het postkantoor te Zutphen. Van Zutphen werd de brief weer verder vervoerd naar het eveneens in 1827 opgerichte distributiekantoor te Vorden. Het zwarte kruis geeft aan dat dit een gefrankeerde brief betrof, na 1831 werd dit gebruik verboden.

Een nogal bijzonder stuk uit de collectie. De ontvanger van deze brief, in dit geval een adellijke dame uit Den Haag, heeft na ontvangst haar frustratie uitgeleefd door op de brief nog wat sarcastische kanttekeningen te maken. Ze heeft een soort van wapenschild getekend waarin een hoed, een luis en een paraplu figureren en daarbij een tekstje (in het Frans):
 "smoel als een luis -
 van 'n neutrale kleur -
 opgetuigd met een hoed -
 van een parvenu -
 voorzien van gele paraplu"

Haar frustratie bestond erin dat haar verzoek om geld niet werd ingewilligd. De brief is verder voorzien van een familielakstempel en is gedateerd 25 maart 1842. Van Doesburg werd de brief via Dieren, Arnhem, Utrecht en Alphen naar Den Haag vervoerd; dat was belast met 25 cent porto.

‘In de achttiende en negentiende eeuw verstuurde het gewone volk hier in De Graafschap over het algemeen geen brieven’

ze niet in staat werden geacht zelf te betalen. De te betalen port werd in het begin aangeduid met een rood krijtstreepje op de voorzijde van de brief: één streepje betekende één stuiver, een dwars streepje was een halve stuiver.

In de achttiende en begin negentiende eeuw verstuurde ‘het gewone volk’ in De Graafschap over het algemeen geen brieven. De meeste stukken zijn dan ook afkomstig van de adel of de autoriteiten en ook voor hen bestemd. In de loop van de achttiende eeuw ontstaan langzamerhand min of meer vaste bodediensten. Bewaard gebleven stadsalmanakken van Zutphen uit 1735, 1756, 1775 en 1797 getuigen van een steeds verdere uitbreiding van zowel deze diensten tussen plaatsen in De Graafschap zelf, als naar bijvoorbeeld Arnhem, Harderwijk en Zwolle. Dit kon gebeuren met voetbodes, bereden bodes (postiljons) of met een (ossen-) kar. Voor de langere, grote ritten komen de eerste postkoetsen zoals Zutphen/Doesburg/Winterswijk en Arnhem/ Zutphen/Deventer, die ook passagiers mee gingen nemen. Brieven werden, net zoals nu, ook niet direct op het aangegeven adres bezorgd, maar bereikten hun uiteindelijke bestemming soms via een omweg. Herbergen konden fungeren als verzamelpunt van waaruit de brieven weer verder werden vervoerd. Op de brieven uit de collectie van Tjihof is prachtig af te lezen hoe dit allemaal in zijn werk ging. Soms staan er wel vier stempels op een brief, een teken dat het stuk een hele reis heeft gemaakt met veel tussenstops alvorens zijn doel te bereiken.

Postkantoren

De postcomptoirs of kantoren in Zutphen en Doesburg waren in de achttiende eeuw – en mogelijk al daarvoor – vaak particulier initiatief. Het was koning Lodewijk Napoleon die in 1806 de eerste landelijke postregels en postdiensten instelde. Nederland werd in 1810 een deel van Frankrijk en dat betekende dat de postbezorging naar Frans model werd ingericht. Graafschap Zutphen werd een deel van het ‘Département Yssel Supérieur’ en kreeg het departementsnummer 121. De nu officiële postkantoren Zutphen en Doesburg kregen toen ook hun naamstempels: ‘ZUTPHEN’ en ‘DOESBOURG’ voorzien van het nummer 121 boven de plaatsnaam. Nadat in 1813 de Fransen uit ons land waren verdreven bleef veel van de organisatie intact, maar werden de gehate departementsnummers van de stempels afgesneden. Dit snijden wordt in de postale wereld aangeduid met de term ‘kappen’. Het nummer bleef in het geval van Zutphen overigens nog jaren onderdeel van het stempel. In de loop van de jaren kregen deze kantoren steeds weer nieuwe naamstempels en bleven de specifieke stempels voor gefrankeerde post (‘FRANCO’)

en niet te bestellen post (‘DÉBOURSÉ’) in gebruik.

Tot 1825 bestonden er in de regio naast de beide postkantoren Zutphen en Doesburg vier officiële distributiekantoren: Dieren (1811, ook als entrepot in gebruik), Zevenaar (1816), Brummen (1819) en Borculo (1823). In 1827 werd dit aantal uitgebreid met twintig provinciale kantoren te weten Aalten, Angerlo, Didam, Doetinchem, Dinxperlo, Eibergen, Gendringen, Groenlo, ’s-Heerenberg, Hengelo, Laag-Keppel, Lichtenvoorde, Lochem, Neede, Ruurlo, Terborg, Varsseveld, Vorden, Wehl en Winterwijk. Er kwam nu ook een veel dichtere netwerk van bodes tussen allerlei plaatsen.

Deze ‘distributeurs’ of ‘brievengaarders’ namen de aangeboden brieven in ontvangst en zetten in sommige plaatsen met inkt of met behulp van een ‘eigen’ plaatsnaamstempeltje de plaatsnaam achter op de aangeboden brieven. Deze stempeltjes zijn o.a. bekend van Groenlo, Angerlo, Winterswijk en ’s-Heerenberg. Voor iedere bezorgde brief kreeg de distributeur meestal 2½ cent. In 1829 werd Winterswijk ook een officieel postkantoor. In datzelfde jaar werden door de postkantoren de rode ronde naam-stempels in gebruik genomen. Daarna volgden in de loop der jaren diverse andere typen stempels.

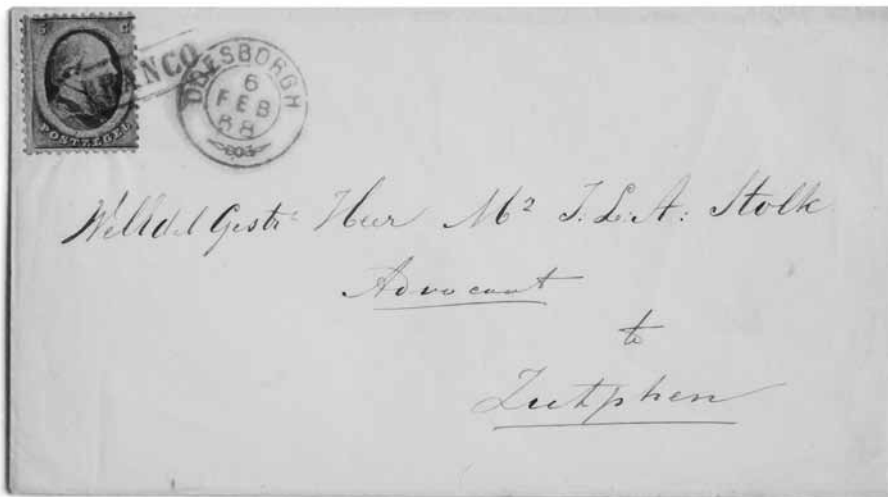
Vanaf 1850 trad de nieuwe postwet in werking en werden de talrijke distributiekantoren officiële hulp-postkantoren met een speciaal eigen naamstempeltje. Administratief bleven deze hulp-postkantoren onder de postkantoren van Zutphen, Doesburg of Winterswijk ressorteren, terwijl Terborg en Zevenaar toen ook zelfstandige postkantoren werden.

Determineren

Om de verschillende op de poststukken voorkomende stempels te kunnen determineren, raadpleegt Tjihof meerdere boeken (o.a. ‘300 Jaar Postmerken’ van P.C. Korteweg, 1955 en ‘Postmerken en Postinrichtingen’, 2007) waarin alle stempels zijn afgebeeld of minutieus zijn beschreven.

Het samenstellen van deze boeken moet een enorm werk zijn geweest. Per plaats kan er sprake zijn van tientallen modellen, de onderlinge verschillen zijn vaak voor de leek niet eens direct waarneembaar. De verzamelaar kan ook veel kennis opdoen uit het tijdschrift van de Nederlandse Vereniging van Poststukken en Poststempelverzamelaars (Po & Po) waarin specifieke onderwerpen worden uitgediept door de leden.

Uit alle stukken in de collectie Tjihof blijkt dat post en postbezorging altijd serieuze zaken zijn geweest, ook in het tijdperk van vóór de postzegel. Duidelijk is dat poststukken met veel zorgvuldigheid werden behandeld en werden beschouwd als officiële docu-

Een brief die zijn bijzonderheid te danken heeft aan het zgn. 'Takjesstempel', in dit geval van de plaats Doesburg. Het takje onderin het stempel kwam bij kleine en middelgrote postkantoren in de plaats van een urenaanduiding, die bij de grote postkantoren wel gewenst was. Het FRANCO stempel is gebruikt om de postzegel te vernietigen.

Deze brief uit 1858 werd maar liefst viermaal afgestempeld om de reis van Vreden naar Groenlo te maken: het vertrekstempel van de plaats Vreden, net over de Duitse grens, het halve-cirkelstempel 'WINTERSWIJK' van hulpkantoor Groenlo, het stempel van hulpkantoor Groenlo en 'ZUTPHEN' van het postkantoor in die plaats. Toch werd de brief al de volgende dag bezorgd!

‘In de achttiende en negentiende eeuw verstuurde het gewone volk hier in De Graafschap over het algemeen geen brieven’

menten. In een tijd dat een gewone brief nog maar zelden wordt geschreven en iedereen zich bedient van het internet, is het goed dat er mensen zijn zoals de heer Tijhof, die deze mooie stukken voor het nageslacht verzamelen en bewaren.

Het internet is daarbij wel weer een prachtig hulpmiddel. Veel van de stukken verwerft Tijhof via e-Bay. Het bespaart hem menige rit naar een veilinghuis, hoewel hij dat laatste bepaald niet als een straf ziet.

Eén van de meer exotische stukken uit de collectie. Dit model postkaart uit 1911 kwam voor in meer plaatsen. Men voorzag eenvoudig de posttas van de bode met een andere plaatsnaam. Uit de posttas kan een klein foldertje worden gehaald met piepkleine foto's uit Lochem.

Bron: “Den Schaorpaol”, Tijdschrift van het Staringinstituut

Van de Penningmeester

Na een daartoe ingediende aanvraag heeft de Belastingdienst bij beschikking van 21 april 2009 het Historisch Genootschap Lochem Laren Barchem aangemerkt als een Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI).

Deze aanmerking gaat in met terugwerkende kracht tot 1 januari 2008 en geldt voor onbepaalde tijd, maar de belastingdienst kan controleren of de vereniging (nog) aan de voorwaarden voldoet.

Het belang van één en ander is dat giften die aan onze vereniging worden gedaan, aftrekbaar zijn voor de Inkomstenbelasting of Vennootschapsbelasting.

Bedenk echter wel dat het moet gaan om onverplichte bijdragen. Het is dus niet zo dat de jaarlijkse contributie aftrekbaar kan worden via de giftenregeling. Het moet duidelijk gaan om extra bevoordelingen die de vereniging worden toegespeeld.

Voor eventuele vragen kunt u zich wenden tot de penningmeester, de heer A.J.A. Reincke tel. 0573-252448.